

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

СОКУРЕНКО ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 340.11

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національної академії внутрішніх справ України, МВС України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПН України, дійсний член Академії правових наук України **Костицький Михайло Васильович**, Конституційний Суд України, суддя

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Колодій Анатолій Миколайович**, Національна академія внутрішніх справ України, начальник кафедри конституційного права
кандидат філософських наук, доцент **Мороз Борис Іванович**, Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри філософії гуманітарних наук

Провідна установа Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, м. Київ

Захист відбудеться 17.05.2002 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.007.01 в Національній академії внутрішніх справ України (03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1

Автореферат розісланий 15.04.2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна сьогодні переживає складний і відповідальний період своєї історії як незалежна, демократична держава, в якій відбуваються процеси переосмислення та утвердження провідних принципів її розбудови як правової та соціальної. Важлива роль у становленні нашого суспільства повинна належати соціальній справедливості, яка в сучасних умовах виступає визначальним чинником демократизації та стабілізації суспільного розвитку, сприяє подоланню наслідків тоталітарного режиму, зародженню цивілізованих засад розбудови української демократичної державності. Саме в умовах перехідного періоду, який характеризується масштабними соціально-економічними та державно-правовими реформами, соціальна справедливість набуває особливого значення.

Соціальна справедливість є найважливішою соціальною цінністю, творчим феноменом, що сприяє реформуванню суспільства на засадах демократії та гуманізму. Діалектичний зв'язок “соціальної справедливості - права - законності” особливо яскраво проявляється у феномені правового суспільства та формуванні держави із соціально орієнтованою економікою.

У зв'язку з цим актуалізуються теоретичні дослідження ролі соціальної справедливості у вирішенні нагальних проблем розвитку нашої державності, подоланні кризового стану сучасного суспільства.

У межах вітчизняної філософії права дослідження соціальної справедливості набувають особливого значення у зв'язку з тим, що, по-перше, відбувається перехід від адміністративно-командної системи до ринкової, від тоталітарної держави до демократичної, правової та соціальної; по-друге, на порядку денному стоїть питання про підготовку та прийняття базових законодавчих актів, які слугуватимуть юридичною основою розвитку України на довгострокову перспективу. Йдеться, передусім, про низку кодексів – їх узгодження між собою, з вимогами Конституції України та нормами міжнародного права; по-третє, актуалізуються питання соціального захисту населення та забезпечення соціально-економічних прав людини. У працях, присвячених проблемам справедливості, науковці визнають, що дана категорія має міждисциплінарний характер і вимагає наукового аналізу представниками різних наук: філософії, соціології, етики, юриспруденції та ін. Філософія права розглядає дану проблему не лише як теоретичну, але і як практичну та політико-юридичну.

Ідея справедливості має вічний характер і досліджувалася протягом всієї історії розвитку людства: філософами Платоном, Арістотелем, Г.В. Гегелем, Г. Гроцієм, І. Кантом, К. Марксом; представниками сучасної зарубіжної філософії політики та права – Ф. Гаєком, Р. Дарендорфом, Р. Нозіком, К. Поппером, Д. Ролзом.

Значний внесок у дослідження морального аспекту соціалістичної соціальної справедливості зробили радянські вчені З.А. Бербешкіна, В.Е. Давидович, Т.І. Заславська, В.С. Пазенок, Н.М. Римашевська, В.З. Роговін та ін., правового аспекту (питання співвідносності соціальної справедливості та законності, злочину та кари, юридичної відповідальності тощо) – П. Баранов, А.Т. Боннер, А.Б. Венгеров, Л.Г. Грінберг, В.А. Керімов, Н.І. Керімова, Г.В. Мальцев та ін.

Але сьогодні ці наукові напрацювання потребують нового підходу: звільнення дослідження від методологічних класових та партійних нашарувань, ідеологічних збочень та ярликів, наукового переосмислення проблеми на засадах гуманізму та загальнолюдських цінностей, у контексті демократизації суспільства та сучасних

ринкових реформ.

Велику роль у дослідженні проблеми розбудови правової соціальної держави, соціального захисту населення відіграли наукові доробки сучасних вітчизняних та зарубіжних представників філософії, філософії права, соціології, економіки, теорії держави та права: С.С. Алексєєв, В.С. Бабкін, В.В. Головченко, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, М.В. Костицький, Л.В. Кравченко, Л.Т. Кривенко, О.О. Лукашова, О.Є. Мачульська, В.В. Медведчук, В.С. Нерсисянц, М.Ф. Орзіх, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.М. Селіванов., І.М. Сирота, Ю.В. Тихонравов, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та ін.

Між тим, невирішеною залишається проблема дослідження соціальної справедливості як визначального державобудівничого принципу, її роль у формуванні соціальної держави в умовах перехідного періоду, демократизації суспільного життя та глибоких соціально-економічних реформ. Саме вона і є проблемою нашого дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною як загальнодержавних програм “Концепція сталого розвитку України” та “Україна – 2000”, так і “Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999–2005 рр.” МВС України та перспективного плану науково-дослідницької роботи Національної академії внутрішніх справ України. Основні питання дисертаційного дослідження спрямовані на розвиток курсу філософії права, що викладається у НАВСУ.

Мета та задачі дослідження: науковий аналіз соціальної справедливості як провідного державобудівного чинника, який у поєднанні з принципами правової держави спрямований на розбудову правової соціальної держави.

Реалізація мети зумовила постановку та вирішення таких конкретних взаємопов'язаних завдань:

- сформулювати сучасне розуміння соціальної справедливості як категорії філософії права, розкрити її сутність та юридичний зміст;
- науково обґрунтувати концепцію правової соціальної держави, виділити її основні ознаки, розкрити зміст соціальної функції правової соціальної держави у контексті відповідності принципам соціальної справедливості;
- розкрити особливості законодавчого забезпечення оптимального співвідношення економічної ефективності та соціальної справедливості у процесі створення соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні;
- розглянути процес законодавчого забезпечення принципів соціальної справедливості у здійсненні соціального захисту населення та соціально-економічних прав людини;
- з'ясувати та обґрунтувати значення принципів соціальної справедливості у діяльності міліції.

Об'єктом дослідження є соціальна справедливість як категорія філософії права.

Предметом дослідження є визначення соціальної справедливості як важливого принципу розбудови демократичної соціальної держави в умовах гострої соціально-економічної кризи у перехідний період від тоталітаризму до демократії.

Методологічною основою дисертації є використання порівняльного, системного, діалектичного методів; поєднання загальнолюдських і національних цінностей в єдності з демократичними принципами та пріоритетами.

Дисертаційне дослідження базується на положеннях Конституції України, чинному законодавстві, правових актах української держави, що сприяють утвердженню соціальної справедливості, соціальному захисту громадян, забезпеченню соціально-

економічних прав людини.

Емпіричною базою дослідження є дані соціологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі державобудівництва, соціального захисту населення, забезпечення соціально-економічних прав людини; статистичні дані уряду, науково-дослідних інститутів, наукові дослідження вчених Національної академії внутрішніх справ України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- вперше в українському правознавстві всебічно досліджено сучасне розуміння соціальної справедливості як категорії філософії права, її зв'язок з іншими філософсько-правовими та юридичними категоріями, загальнолюдськими цінностями;
- відповідно до сучасних демократичних перетворень, ринкових реформ проаналізовано і зроблено порівняльний аналіз основних сучасних філософсько-правових концепцій соціальної справедливості (егалітаристичні, меритократичні, соціалістичні та ін.) з точки зору виявлення досвіду (позитивного чи негативного) для формування концепції соціальної справедливості;
- запропоновано авторське визначення соціальної справедливості як категорії філософії права, зміст якої спрямовано на соціальний захист населення та забезпечення соціально-економічних прав людини;
- у контексті соціальної справедливості сформульовано концепцію української правової соціальної держави, розкрито її сутність, виділено та охарактеризовано її основні риси;
- приведено нову інтерпретацію змісту та гуманістичної сутності соціальної функції сучасної правової соціальної держави, тих соціальних завдань, які потребують соціально справедливого вирішення;
- сучасну гуманістичну концепцію соціальної справедливості розглянуто в контексті оптимального поєднання в процесі розбудови правової соціальної держави – економічної ефективності та гуманістичної спрямованості;
- вперше досліджено механізм взаємодії економічної доцільності та соціальної справедливості у вирішенні провідних соціальних проблем правової соціальної держави: прийнятті соціально спрямованого державного бюджету, реформуванні пенсійної та податкової системи, оплата праці, фінансуванні соціальних програм, законодавчому впорядкуванні системи пільг та привілеїв,
- на основі сучасного розуміння принципів соціальної справедливості систематизовано процедуру законодавчого забезпечення соціального захисту населення та задоволення соціально-економічних прав людини;
- соціальну справедливість розглянуто як важливий інструмент реформування системи правоохоронних органів, критерій їх діяльності у сфері забезпечення прав і свобод громадян.

Практичне значення одержаних результатів. Доробки дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальшого опрацювання проблеми соціальної справедливості та її ролі у реформуванні нашого суспільства, демократизації всіх сфер суспільного життя, здійсненні масштабних державно-правових реформ в умовах перехідного періоду українського суспільства, розбудови правової соціальної держави, вдосконалення законодавчого забезпечення соціального захисту населення, задоволення соціально-економічних прав людини.

Висновки дисертаційного дослідження мають значення для:

- 1) вивчення проблем практичного використання принципів соціальної справедливості з метою подолання гострої соціальної кризи в суспільстві,

поглиблення соціально-економічних реформ, демократизації всіх сфер суспільного життя;

2) дослідження проблем соціального захисту населення, забезпечення соціально-економічних прав людини, вдосконалення чинного законодавства;

3) викладання навчальних курсів і спецкурсів з філософії, філософії права, права соціального забезпечення, теорії держави та права.

Особистий внесок здобувача. Авторське дослідження є повністю самостійним.

Апробація результатів дослідження проводилася на науково-теоретичних семінарах кафедри філософії, теорії держави та права, в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України. Окремі положення та висновки дисертаційного дослідження обговорені на Міжнародних науково-практичних конференціях “Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів та боротьба зі злочинністю” (м. Київ, 2001 р.) і “Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах” (м. Київ, 2002 р.), кафедральних і міжкафедральних методологічних семінарах (кафедр філософії, теорії держави та права), а також використано в навчально-методичних розробках кафедри філософії Національної академії внутрішніх справ України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 166 сторінках друкованого тексту, який доповнюють 306 назв використаної літератури на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, характеризується ступінь її наукової розробленості, визначається предмет, об'єкт, мета та завдання дослідження, зазначаються теоретико-методологічні засади, формулюється наукова новизна та особистий внесок автора в наукову розробку даної проблеми, наведені основні теоретичні положення, розкривається наукове і практичне значення отриманих результатів та форми апробації роботи.

У першому розділі *“Соціальна справедливість як юридична категорія і провідний принцип державобудівництва”* дається наукове обґрунтування категорії соціальна справедливість, розкривається її зміст у контексті розбудови правової соціальної держави. Визначаються основні соціальні механізми та засоби впливу принципів соціальної справедливості на вирішення завдання розбудови української держави.

У першому підрозділі *“Поняття соціальної справедливості: історична генеза та юридичний зміст”* справедливість характеризується як провідна категорія філософії права, розкривається її гуманістична сутність, що проявляється в орієнтації на демократичні загальнолюдські цінності.

Аналізуються провідні ідеї справедливості філософської та юридичної думки минулого (Платон, Арістотель, І. Кант, К. Маркс та ін.); концепції представників сучасної філософії права – егалітаристська концепція ліберального спрямування “справедливості як чесності” Дж. Ролза, меритократична (М. Янга, Д. Белла), консервативна – “справедливості як правомочності” (Р. Нозіка), лібертаристська (Ф. Гаска), концепція “гуманістичної справедливості” (К. Поппера), соціал-демократична. В дисертації докладно аналізується обмеженість соціалістичної концепції соціальної справедливості, і, зокрема, такої важливої її риси як зрівнялівка. Автор вважає, що сьогодні важливо не стільки декларувати недопустимість зрівнялівки як форми порушення соціальної справедливості, скільки необхідно

створити реальні умови – організаційні, правові та ін. для недопущення її відтворення в демократичному суспільстві.

Дисертант дійшов висновку, що сьогодні не можна некритично прийняти жодну із запропонованих концепцій соціальної справедливості, але в той же час не можна ігнорувати їх позитивний та негативний досвід. Практика свідчить, що в перехідний період не можна зводити зміст соціальної справедливості ні до ринкової стихії, ні до адміністративної зрівнялівки. Завдання полягає в тому, щоб переосмислити зміст соціальної справедливості з точки зору пріоритету прав людини, збереження її гідності шляхом задоволення не лише конституційних, а й соціально-економічних прав. Зміст соціальної справедливості маємо безпосередньо узгоджувати з природним правом – забезпеченням основних прав людини. Відповідно до цього в дисертації дається визначення соціальної справедливості – *це обумовлена природним правом загальнолюдська цінність, яка представляє собою захищені правом і всім суспільним ладом рівні можливості доступу кожної людини до соціальних благ та інших життєвих цінностей, а також розподіл та законне їх використання з урахуванням власного вкладу в суспільство і збереження гідності людини.*

Грунтовно розкривається взаємозв'язок “соціальної справедливості – права – законності”. Як юридична категорія соціальна справедливість знаходиться у нерозривному зв'язку із правом: вона, з одного боку, визначає право, його зміст, наповнює собою його принципи про належне та можливе, винагороду та покарання, виступає своєрідним критерієм права, а з іншого боку – право втілює соціальну справедливість і забезпечує проведення її в життя. Питання реалізації права тісно пов'язане із проблемою зміцнення законності та утвердження принципів соціальної справедливості.

У дисертації значна увага приділяється критиці таких феноменів, як пільги та привілеї, що в масовій свідомості асоціюються з порушеннями принципів соціальної справедливості.

У другому підрозділі “Сфера соціально-економічних прав людини і система їх соціального захисту на засадах справедливості” розкривається зміст соціально-економічних прав людини (“друге покоління прав людини”), обґрунтовується їх рівнозначність із конституційними, політичними правами.

Зміст соціально-економічних прав людини включає в себе: право на працю, на справедливую заробітну плату і рівну винагороду за працю відповідної цінності; умови роботи, що відповідають вимогам безпеки і гігієни; право на відпочинок, розумне обмеження робочого часу й оплачувану відпустку; право на соціальне забезпечення, включаючи й соціальне страхування; право на охорону сім'ї, материнства і дитинства; право на освіту; право на користування досягненнями культури та ін. Таким чином, соціально-економічні права охоплюють собою норми, які регулюють становище людини у сфері праці, побуту, дозвілля, добробуту та ін.

Конкретно аналізується “право соціального забезпечення”, яке включає правові механізми соціального захисту населення, задоволення соціально-економічних прав людини, пов'язаних із розподільчими процесами і критерієм соціальної справедливості.

У третьому підрозділі “Концепція правової соціальної держави в контексті утвердження принципів соціальної справедливості” розкривається сутність правової соціальної держави, її основні ознаки та зміст соціальної функції.

Аналізується необґрунтованість концепцій противників правової соціальної держави, які вважали, що соціальна і правова держава – поняття, які взаємно виключають одне одного, що принципи соціальної держави вступають у суперечність із принципами

правової держави.

У реальному житті існує зв'язок між правовою та соціальною державою, який проявляється, перш за все, у тому, що вищою метою їх діяльності є людина, її права та свободи: якщо правова держава піклується про захист конституційних прав людини, то соціальна – соціально-економічних. Соціальна держава розглядається в дисертації не як протилежна правовій, а як новий, вищий етап розвитку правової держави, як держави, що виконує функцію соціального захисту населення, законодавчо забезпечує соціально-економічні права людини.

Проаналізовано як позитивний, так і негативний досвід розвинених правових соціальних держав світу (“держав добробуту”), в яких питання соціального захисту населення є конституційним і програмним, і які у своїй діяльності керуються певними принципами соціальної справедливості: ліберальна модель США, Канади; скандинавська модель регульованого ринку. Охарактеризовані концепції ґрунтуються на тому, що соціальна держава є ідеальним типом держави, і її дії мають бути спрямовані на розширення соціального захисту населення. Але всі дослідники вважають неприпустимим у діяльності соціальної держави як хронічного утримання громадян, які не бажають працювати, так і байдужості до долі бідних, соціально незахищених людей.

Детально аналізується концепція соціалістичної держави. В умовах соціалістичного суспільства турбота про зайнятість, добробут, освіту, здоров'я цілком покладалася на державу. Але проголосивши програми широкого соціального захисту населення, радянська держава змогла їх забезпечити лише на мінімальному рівні.

Адміністративно-командна система в умовах соціалізму звела всі соціальні гарантії до прожиткового рівня, а соціальну справедливість – до примітивної зрівнялівки для широких народних мас і масштабних привілеїв для партійної та державної еліти-номенклатури. Але, все ж таки, соціалістична система соціального захисту населення на певному рівні й на певний час гарантувала людині загальну трудову зайнятість, безкоштовність всіх видів освіти, медичну допомогу, низьку оплату за житло, дитяче виховання та ін. Хоча ці блага та здобутки були обмеженими і низької якості, все ж таки вони на мінімальному рівні задовольняли першочергові потреби населення. Тому, обґрунтовуючи модель української правової соціальної держави, ми повинні критично і творчо переосмислити існуючий світовий та вітчизняний досвід, позитивні здобутки радянської держави, особливості перехідного періоду, що їх переживає наша країна.

Ґрунтуючись на різноманітних твердженнях і провідних думках вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно сутності соціальної держави, а також узагальнюючи практику конституційного закріплення принципів соціальної держави в контексті соціальної справедливості, можна констатувати, що *правова соціальна держава представляє собою особливий тип високорозвиненої держави, в якій забезпечується високий рівень соціальної захищеності всіх громадян за допомогою активної законодавчої діяльності держави з регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства*. Правова соціальна держава знаменує собою високий рівень зближення цілей та гармонізацію відношень державних інститутів і суспільства.

Правова соціальна держава – це така держава, яка опирається на принципи соціальної справедливості і, по-перше, гарантує для своїх громадян цивілізований рівень життя, соціальний захист; по-друге, охороняє свободу громадян, особливо “від страху нужди та бідності”; по-третє, гарантує соціальну злагоду та єдність народу. Особлива увага приділяється дослідженню соціальної функції, що вирішує провідні

завдання правової соціальної держави: соціальний захист населення та задоволення соціально-економічних порав людини. Вона покликана нейтралізувати ті несправедливості, котрі виникли в результаті функціонування як ринкової, так і планової економіки, усунути або пом'якшити можливу соціальну напругу в суспільстві та вирівняти соціальне положення людей, розвивати освіту, культуру, охорону здоров'я та ін. у відповідності із принципами соціальної справедливості. У дисертації досліджується актуальна та дискусійна для нашого суспільства проблема про межу втручання держави в економіку, соціальну сферу. Аналізуються різні точки зору: деякі автори категорично виступають проти будь-якого втручання держави в ринкові відносини “в ім'я справедливості та рівності”, оскільки, з їх точки зору, це суперечить принципам і структурі вільного ринку. Інші – навпаки, виступають за активну діяльність держави в перерозподілі матеріальних та інших цінностей, утвердженні соціальної справедливості. Автор вважає, що в умовах перехідного періоду поки що є необхідність цивілізованого втручання держави в розподільчі процеси, щоб ринкова свобода зберігалася, настільки це можливо, а державне регулювання здійснювалося, наскільки це необхідно.

У другому розділі *“Основні напрями утвердження соціальної справедливості у процесі розбудови правової соціальної держави”* розглядаються питання законодавчого забезпечення формування соціально орієнтованої ринкової економіки; утвердження соціальної справедливості в питаннях підвищення життєвого рівня населення, соціального захисту громадян, забезпечення соціально-економічних прав людини та соціального захисту працівників правоохоронних органів. Поставлені проблеми переосмислюються з точки зору гуманістичної концепції соціальної справедливості.

Провідним в дисертаційному дослідженні є критика зрівнялівки в діяльності держави, що імітує соціальну справедливість, і обґрунтування положення, що будь-яка соціальна програма, спрямована на соціальний захист населення, лише тоді соціально справедлива, коли вона не тільки юридично обґрунтована, але й економічно забезпечена.

У першому підрозділі *“Юридичне забезпечення оптимального співвідношення економічної ефективності та соціальної справедливості у процесі розбудови соціально спрямованої ринкової економіки”* на основі принципів соціальної справедливості розглядаються проблеми перерозподілу доходів між різними верствами населення через установлення зваженого соціально спрямованого державного бюджету, створення справедливої системи податків, фінансування соціальних програм, законодавчого впорядкування системи пільг та привілеїв. Така діяльність є соціально справедливою тільки за активного сприяння розвитку ефективно функціонуючої економічної та соціальної системи, цивілізованого виконання державою соціальної функції і проведення ринкової та державно-правової реформи, що складають сутність діяльності держави із соціально зорієнтованою економікою.

Головна роль у розбудові соціальної держави відводиться науково обґрунтованому збалансованому бюджету, в якому органічно поєднані вимоги економічної ефективності та соціальної справедливості. Розпочинаючи з 2000 року і всі наступні роки державний бюджет має бути бездефіцитним і в той же час реальним, економічно обґрунтованим і соціально справедливим.

Особливого значення принципи соціальної справедливості набувають у сфері здійснення приватизації, де найбільшою мірою реалізуються інтереси всіх громадян. Навколо приватизації завжди існували дискусії з приводу справедливості методики її

проведення, оцінки розмірів майна та ін. Визнаючи перспективність демократичних форм приватизації як первинного кроку до ринкових перетворень, важливо не допустити порушення принципів соціальної справедливості. Нині ми маємо недостатньо ефективний і логічно не завершений процес приватизації, що тісно пов'язаний із порушенням принципів соціальної справедливості, існуючого законодавства.

У дисертації досліджується механізм реформування податкової системи. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні державного бюджету і повністю залежить від принципів соціальної справедливості: у визначенні розмірів оподаткування, методів справляння податків, формуванні пільгового оподаткування, його перерозподілу та ін. Вся діяльність держави у сфері регламентації податкових відносин повинна спиратись на базові принципи соціальної справедливості. На сьогодні вітчизняній податковій системі притаманна велика кількість економічних та політичних аномалій, що суперечать принципам соціальної справедливості. В підтвердження цим висновкам наводяться конкретні приклади порушення соціальної справедливості, статистичні дані по Україні. Особлива надія у вирішенні питань врегулювання податків покладається на прийняття нового Податкового кодексу, що дозволить оптимально збалансувати особисті й групові інтереси платників податків і забезпечити як інтереси громадян, так і інтереси держави.

Велика увага в дослідженні приділяється аналізу існуючої системи пільг та привілеїв, яка не повністю узгоджується із сучасними принципами соціальної справедливості і потребує законодавчого впорядкування. Найбільш характерна особливість існування системи пільг та привілеїв у вітчизняних умовах полягає у тому, що переважна більшість населення сприймає їх існування як несправедливий спосіб привласнення життєвих благ, що суперечить принципам соціальної справедливості. Автор вважає, що сьогодні повністю ліквідувати існуючу систему пільг та привілеїв неможливо, проте є можливість її кардинально трансформувати, щоб вона стимулювала подальший розвиток суспільства і не загострювала політичне та соціальне напруження в країні. Вирівнювання доходів за допомогою існуючого законодавства – це цивілізований шлях вирішення існуючих соціальних проблем та конфліктних ситуацій.

У другому підрозділі *”Утвердження соціальної справедливості у процесі законодавчого забезпечення соціально-економічних прав людини і громадянина”* аналізуються певні позитивні зрушення на шляху поглиблення ринкових реформ, що створює передумови для забезпечення соціально-економічних прав людини: права на працю, подолання безробіття, реформування оплати праці, пенсійної системи та соціального страхування на основі принципів соціальної справедливості.

Особливого значення принципи соціальної справедливості набувають у вирішенні завдання підвищення рівня життя як визначального показника, що безпосередньо пов'язаний із реалізацією принципів соціальної справедливості. Саме рівень життя в сукупності всіх його проявів виконує функцію базового індикатора правової соціальної держави, яким може бути оцінена ефективність реалізації державою соціальних заходів та відповідних соціальних механізмів розподілу матеріальних та духовних благ. У дисертації розглядаються основні заходи, спрямовані на підвищення рівня життя, у відповідності із реальними економічними можливостями та вимогами соціальної справедливості.

Стратегічним напрямом утвердження соціальної справедливості у сфері соціального захисту є забезпечення провідного соціально-економічного права людини – права на працю і запобігання безробіттю. У зв'язку з цим у дисертації велика увага

приділяється аналізу конкретних заходів, спрямованих на запобігання безробіттю. Розглядаються комплексні економічні, соціальні та юридичні заходи, передбачені проектом програми “Україна – 2010”, Генеральною схемою створення робочих місць. Особливе місце в дисертаційному дослідженні відведено аналізу реформування оплати праці відповідно до принципів соціальної справедливості, зокрема, приводяться приклади, які свідчать про порушення соціальної справедливості в даній сфері, даються конкретні рекомендації щодо вдосконалення системи оплати праці. Завдання полягає в тому, щоб припинити подальше реальне зниження заробітної плати, а в бюджетній сфері передбачити кошти на її індексацію, і таким чином забезпечити стабільне зростання заробітної плати та забезпечити її своєчасну виплату.

Значне місце в дисертації відводиться аналізу реформування пенсійної системи. Саме в цій сфері найяскравіше і найтрагічніше відчувається порушення принципів соціальної справедливості: у призначенні пенсій, їх нарахуванні та виплаті. В дисертації аналізуються заходи уряду, законодавчих органів, спрямовані на реформування пенсійної системи відповідно до ринкових умов і принципів соціальної справедливості. Для активізації трудової діяльності нових поколінь необхідно ліквідувати практику зрівнялівки і максимально задіяти механізми диференціації рівнів пенсійного забезпечення в залежності від трудового стажу, розмірів заробітної плати та участі особи в системі пенсійного страхування.

У дисертації аналізується роль соціальної справедливості в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, що охоплює собою сукупність самоврядних фондів – пенсійного, дитячого, страхування на випадок безробіття, страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, страхування від нещасного випадку на виробництві, медичного страхування.

Реалізація принципів соціальної справедливості в соціальній сфері, вважає автор, залежить від посилення ролі держави у вирішенні соціальних проблем. Але посилення не як зростання примусовості та адміністрування, а як цивілізоване вирішення соціальних проблем на демократичних засадах і відповідно до вимог соціальної справедливості.

Утвердженню соціальної справедливості сприятиме реалізація шести великомасштабних соціальних програм, що мають загальнонаціональний характер, розроблення та прийняття Соціального кодексу.

У третьому підрозділі *“Зростання ролі принципів соціальної справедливості в діяльності міліції у процесі розбудови правової соціальної держави”* соціальна справедливість розглядається як важливий інструмент реформування системи правоохоронних органів, забезпечення соціально-економічних прав людини. У відповідності із принципами соціальної справедливості досліджується професійна діяльність міліції та стан забезпечення їх соціально-економічних прав. На ефективність діяльності міліції впливає багато чинників, але особливо рівень соціального захисту працівників. У дисертації простежується певний взаємозв'язок між станом правової і соціальної захищеності й ефективністю виконання професійних завдань. Правова та соціальна незахищеність працівників міліції призводить до пасивності. Розглядаються гарантії правового та соціального захисту для працівників міліції: кримінально-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові.

У дисертації аналізується роль соціальної справедливості в діяльності податкової міліції. Факти ухилення від сплати податків набувають організованого злочинного характеру, координуються і направляються з боку певних злочинних угруповань.

Обґрунтовується положення, що посилення ефективності діяльності міліції тісно пов'язане із дотриманням принципів соціальної справедливості у сфері удосконалення нормативно-правової бази міліції, поліпшення їх соціального захисту, матеріально-технічного забезпечення, зміцнення законності в роботі всіх підрозділів міліції.

ВИСНОВКИ

У висновках подано основні підсумки дослідження, що в узагальненому вигляді відбивають сутнісний зміст та систему обґрунтувань авторської концепції, її новизну. Проведене автором наукове дослідження дає можливість зробити такі висновки:

1. На сучасному етапі розвитку українського суспільства принципи соціальної справедливості є провідними чинниками розбудови правової соціальної держави: вони визначають її мету, зміст та основні напрями діяльності у сфері соціальної політики. Аналіз демократичних перетворень, що відбуваються сьогодні в нашому суспільстві, дає можливість сформулювати прийнятну для нашої держави концепцію справедливості, яка сприяє вирішенню складних соціальних проблем, стабілізації суспільства, досягненню соціальної злагоди, створенню умов для розбудови правової соціальної держави.

2. Демократичні, державно-правові реформи, перехід до ринку відкривають нові перспективи у визначенні гуманістичної спрямованості соціальної справедливості, її юридичного змісту, зв'язку з природним правом, відповідності розподільчих механізмів загальнолюдським критеріям – правам людини. Соціальна справедливість – це обумовлена природним правом загальнолюдська цінність, яка представляє собою захищені правом і всім суспільним ладом рівні можливості доступу кожної людини до всіх соціальних благ та інших життєвих цінностей, а також розподіл і законне їх використання з урахуванням власного внеску в суспільство. Сьогодні в Україні актуалізується саме правовий аспект соціальної справедливості, який відповідає новій соціально-політичній орієнтації нашої держави, глибинним економічним та соціально-політичним перетворенням.

Становлення соціально-правової державності в Україні – процес тривалий, що має власну, відмінну від західних держав, логіку розбудови та розвитку. Це єдиний, цілісний процес формування правової соціальної держави на базі ще зовсім слабо розвиненого громадянського суспільства. В реальному житті тісний зв'язок між правовою та соціальною державою виявляється в тому, що вони у своїй діяльності орієнтуються на природне право, визначальну роль прав людини: якщо правова держава ставить за мету забезпечити конституційні політичні права людини, то соціальна держава покликана забезпечити її соціально-економічні права відповідно до вимог принципів соціальної справедливості.

4. Резюмуючи провідні думки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо сутності правової соціальної держави, а також узагальнюючи практику конституційного закріплення принципів та їх реалізації у деяких розвинених країнах світу, можна констатувати, що сьогодні для України прийнятною є така концепція правової соціальної держави, яка представляє собою особливий тип високорозвиненої держави, де забезпечується високий рівень соціальної захищеності всіх громадян, але, в першу чергу, - для незаможних та знедолених прошарків населення, тих, хто не в змозі сам себе забезпечити, за допомогою активної законодавчої діяльності держави відповідно до економічних можливостей та принципів соціальної справедливості й солідарності.

4. Послідовне утвердження ідеї соціальної справедливості в соціальній сфері має виняткове значення для досягнення соціальної злагоди та стабілізації суспільства,

розбудови правової соціальної держави, що в даному контексті означає:

- забезпечення силами державних і суспільних інститутів належного рівня життя для тих, хто не має можливості самостійно задовольнити свої потреби, підтримувати рівень життя гідний людини;
- створення в ідеалі рівних стартових можливостей всім членам суспільства через систему виховання, освіти, соціальної підтримки; перехід від політичного та правового рівноправ'я громадян до їх соціального рівноправ'я;
- не лише забезпечення прав, а й надання кожній людині гарантії на соціальний захист, створення належних умов для покращення її добробуту.

6. Важливою причиною деформації суспільства в умовах демократизації та становлення ринкової економіки є зрівнялівка, яка імітує справедливість і суперечить її гуманістичним принципам. Зрівнялівка – це неправомірний і неправомочний категорія, яка ґрунтується на адміністративному примусі, на політичних та ідеологічних гаслах. Вирівнювання доходів, благ, престижу лише за допомогою права, чинного законодавства відповідно до гуманних принципів соціальної справедливості – це цивілізований шлях вирішення соціальних проблем та конфліктних ситуацій, що нині існують.

Виключно важливого значення принципи соціальної справедливості набувають при упорядкуванні сучасної розгалуженої системи пільг та привілеїв. Сьогодні повністю ліквідувати пільги та привілеї поки що неможливо, проте є можливість їх кардинально трансформувати, щоб вони не загострювали соціальної напруги в суспільстві. Успішно боротися з привілеями, утверджувати соціальну справедливість можна лише за рахунок розширення сфери економічної самостійності та незалежності громадянина від держави, захищаючи соціально-економічні права людини виключно законними та економічно обґрунтованими способами, що ґрунтуються на особистій діловій ініціативі та підприємливості громадян.

7. Принципи соціальної справедливості є ефективними, коли соціальні програми мають законодавче забезпечення, чітко пов'язуються із бюджетними асигнуваннями, системою оподаткування. Реалізація державних соціальних програм повинна мати не тільки економічне, а й соціально гуманітарне обґрунтування на відповідність принципам соціальної справедливості.

Дослідження зростаючої ролі принципів соціальної справедливості в захисті соціально-економічних прав людини, забезпеченні її соціально-економічних прав дає змогу констатувати, що ефективність вирішення цих питань, у першу чергу, залежить від посилення ролі держави в соціальній сфері. Могутня держава потрібна для забезпечення верховенства права, закону, реального впровадження в життя принципів соціальної справедливості в економічній та соціальній сферах. Правова соціальна держава повинна створити якісні закони та нормативні акти для забезпечення найсприятливіших умов всім учасникам підприємницької діяльності у сфері вільного ринку (шляхом забезпечення справедливого податкового законодавства, надання кредитів, законодавчого забезпечення певних пільг та привілеїв у межах гуманної концепції соціальної справедливості); підтримувати розмаїття форм власності, рівність умов їх існування та стан вільної конкуренції; запобігати зловживанням, попереджувати та усувати несприятливі наслідки, які виникають при порушенні чинного законодавства та ін. Вказані вимоги – це не будь-яка особлива діяльність держави, а нормальна діяльність правової соціальної держави, яка юридичними засобами вирішує економічні та соціальні проблеми.

8. Щоб прискорити процес розбудови правової соціальної держави відповідно до вимог гуманістичної концепції соціальної справедливості, автор пропонує:

- подолати зрівнялівку, що є причиною деформації суспільства в умовах демократизації та становлення ринкової економіки;
- законодавчо упорядкувати розгалужену систему пільг та привілеїв; узгодити їх як з економічними можливостями держави, так і з гуманістичними принципами соціальної справедливості;
- комплексно реформувати всю соціальну сферу, законодавчо упорядкувати програми соціального захисту населення;
- провести реформування пенсійної системи, заробітної плати, податкової системи на основі гуманістичної концепції соціальної справедливості;
- забезпечити відповідність діяльності органів внутрішніх справ принципам соціальної справедливості, міжнародним стандартам, правам людини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сокурєнко В.В. Гуманістична спрямованість соціальної держави // Право України. – 2000. – № 11. – С. 28 – 32.
2. Сокурєнко В.В. Соціальна справедливість як державобудівний принцип // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - К.: Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 2001. – № 3. – С. 35 – 46.
3. Сокурєнко В.В. Концепція соціальної держави // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К.: Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 2001. – № 1. – С. 108 – 117.
4. Сокурєнко В.В. Політична заангажованість та боротьба із злочинністю // Міжнародна науково-практична конференція “Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів та боротьба зі злочинністю” (28 березня 2001 року, м. Київ). - К.: Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 2001. – С. 254 – 257.
5. Сокурєнко В.В. Соціальна спрямованість діяльності України в сучасних умовах // Науково-методичний вісник “Джерела”. – 2000. – № 3 – 4. – С. 25 – 27.

АНОТАЦІЯ

Сокурєнко В.В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю – 12.00.12 – філософія права. - Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2002.

Дисертація присвячена науковому дослідженню соціальної справедливості, яка в сучасних умовах виступає визначальним чинником демократизації та стабілізації суспільного розвитку, подолання наслідків тоталітарного режиму, зародження цивілізованих засад розбудови української державності. Автор розглядає соціальну справедливість як юридичну категорію, в якій критерій розподілу матеріальних і соціальних благ має гуманістичний характер, відповідає вимогам природного права, загальнолюдським цінностям, основним правам людини. В контексті гуманістичного змісту соціальної справедливості сформульована концепція правової соціальної держави, діяльність якої спрямована на соціальний захист населення, забезпечення соціально-економічних прав людини. Аналізуються основні соціальні та юридичні механізми приведення у відповідність із критерієм соціальної справедливості конкретних завдань соціального захисту населення через: перерозподіл доходів між різними верствами населення, прийняття соціально спрямованого державного бюджету, законодавчого забезпечення процесу приватизації та роздержавлення,

реформування податкової системи, фінансування соціальних програм, забезпечення провідних соціальних прав людини.

Ключові слова: соціальна справедливість, правова соціальна держава, соціальний захист, соціально-економічні права людини, соціальна функція, реформування, ринкова економіка, правоохоронні органи.

АННОТАЦІЯ

Сокурєнко В.В. Роль соціальної справедливості в побудові правового соціального державства. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата юридических наук по спеціальності – 12.00.12 – філософія права. Національна академія внутрішніх дел України. - Київ, 2002.

Дисертація представляє собою научне дослідження соціальної справедливості, котра в сучасну епоху виступає визначальним фактором демократизації і стабілізації общества, подолання рецидивів тоталітарного режиму, забезпечення цивілізованих основ побудови української державності.

В дисертації дається научне визначення соціальної справедливості як категорії філософії права, переосмислюється її зміст відповідно до вимогами природного права, загальнолюдськими цінностями, основними правами людини. Розкривається гуманістична сутність соціальної справедливості, котра виражається в правовому забезпеченні соціальної захисти людини, задоволенні його соціально-економічних прав. Соціальна справедливість розглядається як критерій в розв'язанні сучасних соціально-економічних проблем, побудові соціально орієнтованої економіки, реформуванні соціально-економічної сфери, забезпеченні основних соціально-економічних прав людини.

Особливу увагу приділяється дослідженню юридического аспекту соціальної справедливості і її нерозривної зв'язі з правом: вона, з однієї сторони, визначає право, наповнює собою його зміст і виступає своєрідним критерієм права, а з іншої - право втілює соціальну справедливість і забезпечує її втілення в життя.

В контексті гуманістического змісту соціальної справедливості сформульована концепція правового соціального державства, діяльність котрого направлена на забезпечення соціально-економічних прав людини. Отримали подальше научне розвиток категорії “правове соціальне державство”, “соціальні права людини”, “соціальна захист”, “соціальне забезпечення”, “льоти”, “привілеї” і др.

Конкретно досліджено механізм приведення в відповідність до гуманістического критерію соціальної справедливості державного бюджету, приватизації і державствлення, реформування податкової системи, фінансування соціальних програм, підвищення рівня життя, забезпечення права на труд, реформування оплати труда і пенсійної системи.

В дисертації дається критика “урівнювки”, котра в умовах демократії являється причиною деформації общества і затримує реформування ринкової економіки. Розкриваються конкретні шляхи приведення в відповідність до принципам соціальної справедливості системи льот і привілеї: вирівнювання доходів, благ, престижу тільки з допомогою права, діючого законодавства відповідно до гуманними принципам соціальної справедливості – це цивілізований шлях подолання різних форм соціальної несправедливості,

решения острых социальных проблем и конфликтных ситуаций.

В этой связи в диссертации даются некоторые практические рекомендации, направленные на более эффективное использование принципов гуманистической концепции социальной справедливости при построении правового социального государства: законодательно упорядочить разветвленную систему льгот и привилегий, согласовать их как с экономическими возможностями государства, так и с гуманистическими принципами социальной справедливости; преодолеть “уровниловку”, которая выступает причиной деформации общества в условиях демократизации и становления рыночной экономики; комплексно реформировать всю социальную сферу, законодательно упорядочить программы социальной защиты населения; осуществить реформу пенсионной системы, заработной платы, налоговой системы; обеспечить соответствие деятельности органов внутренних дел принципам социальной справедливости, международным стандартам, правам человека. Исследование возрастающей роли социальной справедливости в социальной защите населения, обеспечении социально-экономических прав человека дает возможность сделать вывод, что эффективность решения этих вопросов в значительной мере зависит от усиления роли государства как правового и социального.

Ключевые слова: социальная справедливость, правовое социальное государство, социальная защита, социально-экономические права человека, социальная функция, реформирование, рыночная экономика, правоохранительные органы.

SUMMARY

Sokurenko V. The role social justice in creating legal social state. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Science in Law, speciality – 12.00.12 – philosophy of law. - The National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv. 2002. The dissertation is dedicated to scientific research of social justice which is an indicative factor or stabilization of social development, springing up of democratic basis of Ukrainian statehood building.

The author considers social justice as a legal category where the criterion of material and social benefits distribution corresponds to the requirements of natural law, common values and fundamental human rights.

The concept of legal social state which activity is directed to the securing of social and economic human rights is formulated in the context of humane purport of social justice. The dissertation analyses basic social and legal mechanisms of corresponding to the social justice criterion the practice of social human rights securing through income re-distribution, creation of social budget, reforming of tax and pension system, stabilization of privileges, elimination of mechanical leveling off the incomes.

Key worlds: social justice, legal social state, social security, social and economic human rights, social function, reforming, market economy, interior authorities.